

**„A múltat becsüljétek meg, a jövőért
a múlton lelkesedve dolgozzatok!”¹**

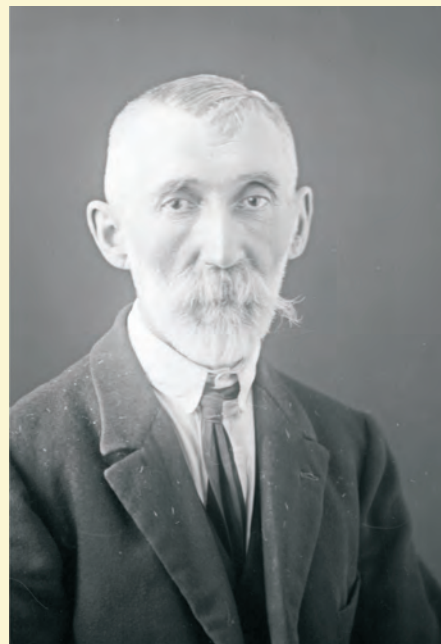
Pap Mózes (1866–1940)
Egy haladó szellemű, újíto tanár
a 20. század elején

A Székelykeresztúron hosszú évtizedeken át munkálkodó neves személyiségek sorából jelen írással Pap Mózes unitárius gimnáziumi tanárra emlékezünk születésének 145. évfordulóján.

Pap Mózes Tordátfalván született 1866. november 8-án Pap Sándor és Osváth Zsuzsanna jó módú, falusi kisbirtokos szülők öt gyermeke egyikeként. Elemi iskoláit szülőfalujában végezte, majd a hagyományt követve rögtön édesapja segítségére állt a birtok és gazdaság rendezésében. Mivel a föld, a falusi gazdálkodás nem ígért sokat a szaporodó családnak, és a megélhetés bizonytalanabbá vált, Boros György, a később unitárius püspökké lett lelkész biztatására a 14 éves Mózes beíratott a gimnáziumba. Kezdetben bizonyára egy jó tanítói vagy papi állás fénye vezérelte szerkerüket a keresztúri kollégiumba, de mindjárt az első félév végén tett vizsgákon kiderült, hogy többre hivatott: kitűnő képességekkel és szorgalommal bírt, színjelesként mindvégig első tanuló volt. Kortársai feljegyzése szerint, ha felhagyott leckéit nappal nem végezte el, éjjel tanult, ha álom gyö-

törte, hidegvizes borogatással védekezett ellene. Ez a Kőrösi Csoma Sándorra emlékeztető, szinte önsanyargató életmód, amely nagyfokú tudásvágygal és törekvéssel párosult, alapozta meg Pap Mózes egész életét, emberi és tanári pályafutását.

Az érettségit Kolozsváron tette le jeles eredménnyel, majd az ottani tudományegyetemen szerzett tanári diplomát 1893-ban „classica-philológiából”. Már 1892 szeptemberében állást ajánlott neki egykori iskolája, a keresztúri főgimnázium. A fiatal pályakezdők lelkesedésével fogadta a felkérést és a számos új feladatot, helyettes tanári állást kapott, igazgatósági jegyző lett, majd oklevele megszerzése után rendes tanárrá választották, és intézeti könyvtárosnak is kinevezték. Székfoglaló beszédét 1894-ben tartotta *A klasszikus nyelvek fontossága a gimnáziumi oktatásban* címmel. Hogy súlyt adjanak a fele-

*Pap Mózes (1866–1940)
A felvételek
a Molnár István Múzeum
fotótárából valók.*

lősségnek, a székelykeresztúri unitárius gimnáziumban is 150 éven keresztül tartotta magát a protestáns iskolákban az a hajdan dívott szokás, hogy az érkezőt ünnepélyes beiktatással, püspöki áldással avatták a gimnázium tanárává, aki tudományos igényű székfoglaló beszéddel nyerte el állását.

Ez volt a kezdete egy 40 éven át tartó lelkiismeretes, küzdelmes tanári pályának, ez határozta meg minden törekvése irányát és egész lelkiességét. Társadalmi munkássága nem csupán a nevelés területén és az iskola keretein belül jelentős, hanem politikai és gazdasági téren is. Sorra jelentek meg írásai a korabeli unitárius egyházi és más székelyföldi lapokban. Az Unitárius

*Pap Mózes családja 1938-ban.
A három fiú közt középen a tragikus véget ért Gyallay Pap Sándor költő (1944-ben, Pap Mózes halála után négy évvel újabb tragédia szakadt a családra: a Gyallay előnevet felvett Pap Sándor költő 38 évesen távozott az élők sorából. Pap Mózes elsőszülött fia a kolozsvári Széphalom [1937–1939] társszerkesztője volt. Több egyéni verskötete jelent meg, novellákat s cikkeket közölt a Keresztény Magvető, Magyar Nép és Pásztortűz folyóiratokban.)*

Tanáregylet megalakulása után, 1907-től kezdve mint elnök írta és tette közzé nevelési célzatú munkáit. Az intézet küldöttjeként az igazgatóság megbízásából fontos ügyekben járt el eredményes munkát végezve. Több egyesületnek és társaságnak lett tagja, mint pl. a Székelyudvarhelyi Tanári Körnek, elnöke a Székelykeresztúri Pedagógiai Körnek és a Műkedvelő Társulatnak, az 1895-ben alakult Polgári Zenekarnak, 1902-ben pedig a Székely Borkereskedés Rt. választotta elnök-igazgatónak. Feddhetetlen jellemét ismerve, benne látták azt a tekintélyes vezetőt, aki talpra állítja a széthullott szervezetet.

1905-ben családot alapított, feleségül vette Illyés Idát. A házasságukból származó népes gyerekhad örömmel és büszkeséggel töltötte el, ám három gyermeküket igen korán, egymás után veszítették el. A súlyos csapást követően fokozott ütemben, még több elfoglaltságot keresve dolgozott közössége javára.

Az 1907-es esztendő nagy változást hozott életébe: a nyugalomba vonult Sándor János történetíró-igazgató utódjául nevezték ki. A keresztúri főgimnázium igazgatói tiszte nem egyszerű adminisztratív tisztséget jelentett, tanulmányi téren is alapos tudás-

sal és cselekvőképességgel felruházott egyén kellett legyen annak viselője. Hiszen a nagy múltú iskola ilyen egyéniséget kívánt az élére. Nem volt könnyű arra az útra lépni, amelyet olyan elődök tapostak, mint Szabó Sámuel, Koronka József, Simén Domokos, Marosi Gergely. *Ősi schola, Keresztúri Paedagogium, Tanoda* – milyen fennköltén hangzottak a szavak, amelyekkel hajdanán illeték azt az 1793-ban épült első iskolát, amely csupán a már meglévő elemi iskolához ragasztott, sárral tapasztott néhány szoba volt. A vizes, lapályos helyen hamar megsüllyedt, mennyezete hasadozott, és máris újabb, erősebb köépületről kellett gondoskodni. A folyamatos építés, javítás, bővítés nehézségeivel telt el az egész 19. század.

A főgimnázium első évfolyamának végzősei 1916-ban

A mindenkori keresztúri igazgató áldozatvállalása azonban nem teher, hanem örökség. Tisztában volt ezzel Pap Mózés maga is. A tanítás szent hivatása mellett az iskola szüntelen fejlesztésén is kellett fáradozni, elő kellett teremteni a szükséges anyagi eszközöket, olykor a puszta megmaradásért harcolni. Milyen sokatmondó az első igazgató, Szabó Sámuel finom iróniával telt megjegyzése, amikor azt nyilatkozta: „*ha a Generalis Consistoriumnak kedve lészen más professzorral boldogítani a keresztúri léendő gymnasiumot, nem leszek szerencsésjének irigylője*”.²

Az igazgatónak minden fillérért, minden előrelépésért, arasznyi helyért küzdenie, sőt nélkülöznie kellett. Erre vállalkozott Pap Mózés, ezt a munkakört igyekezett tehetsége szerint teljes erejével és minden gondolatával betölteni, és sikerrel járt. Megválasztása után jegyzői és könyvtárosi megbízatásáról lemondott, majd azonnal hozzászólott az iskola továbbfejlesztéséhez. Már 1902-ben elindult az ötosztályos gimnázium hatosztályúvá való fejlesztését célzó munka. Tervek készültek új, megfelelőbb és tágasabb főgimnáziumi épület emelésére is. Ezt a kezdeményezést kellett folytatnia. Szívós kitartással számos levelet, újságcikket írt, beszédet tartott, vitázott, fontos személyeket győzött meg a terv nagyszerűségéről és kivitelezhetőségéről. A legfőbb nehézséget a hat osztályra tervezett gimnázium épületé-

Az 1914-ben átadott új iskolaépület, amelynek felépítésében elévülhetetlen érdemei voltak Pap Mózés igazgatónak

*Tanári testület a végzős diákokkal
1895-ben.*

*Az első sorban jobbról a második
a pályakezdő Pap Mózes tanár*

nek tervezése és az új épület emelése jelentette. Hosszú évek kellettek ahhoz, hogy rávegye az egyház vezető szerepű tanácsosait az iskola épületének a régi telekről egy másik, a község központjához közelebbi, jobb fekvésű telken való elhelyezésére. Többen voltak a kétkedők, akik azt a véleményt osztották, hogy a régi helyen minél előbb építse fel az egyház a főgimnázium épületét, s ne hagyja el az építést 100 méter térférés kedvéért. A minél előbb és olcsóbban való építkezés eszméje állott szemben az új telekvásárlás, nyíltabb, szebb helyen való építés és vagyonérték-gyapapodás gondolatával, de egyúttal a nehezebben megvalósítható építkezés lehetőségével szemben is. Ennek az utóbbi gondolatnak volt valóságos fanatikusa Pap Mózes. Nyilvánvaló, hogy lelki szeme előtt már ott volt egy impozáns, modern, nagyvárosi iskolamodellt követő épület lehetősége, amely az intézmény jelentőségét és erejét küllemében is hangsúlyozhatná, ugyanakkor a polgárosodó kisváros szellemiségére is pozitív hatással lehetne. De elsősorban az oktatás színvonalának emelésére, az iskolai felszereltség bővítésére, az egészségügyi állapotok javítására, egyáltalán a jobb körülmények megteremtésére gondolt, amikor az új épület új helyen

*Pap Mózes temetése
a gimnázium épületéből
1940. május 30-án*

való felépítésének fontosságát hangsúlyozta. A haladó szellemű, külföldet járt Pap Mózes 20. századi normáknak megfelelő iskolát és intézményt álmodott a keresztúri és környékbeli diákok szellemi épülése céljából, díszteremmel, külön zeneteremmel, tágas rajzteremmel és szertárakkal, könyvtárral. Kortársai szerint sem éjjel, sem nappal nem pihent mindaddig, míg nem sikerült az új telket megvásárolni.

„A székelykeresztúri gimnázium életében nagy esemény történt. Az egyház megvásárolta a Pap János-féle belső telket és a tantermek díszes épületét oda fogja emelni. Ezzel az iskola bevonult a városba, a város pedig gazdagodni és emelkedni fog egy szép utcával, amely rövid idő alatt

átalakítja az egész környéket.”³ Ezt követően a Pákei Lajos mérnök tervei szerint 1913 tavaszán elkezdődő építkezés és az építkezés költségeinek előteremtése okozott gondot. Végül a félmillió korona értékű összeg előteremtését az egyház alapjai biztosították.

A nyolcosztályúvá és egyben főgimnáziummá fejlesztés érdekében már 1912-ben kemény harcot indított, 1914-ben a VIII. osztály beállításához terveket készített, és végre megérte a pillanatot, hogy 1916-ban az első VIII. osztály érettségét tett. Az akkor készült tabló felirata jelzi az első világháborús történelmi pillanatot, a végzetek katonai egyenruhában láthatóak. Ez az év még egy szempontból kiemelkedő Pap Mózes pályáján: 1916 őszén, miután az igazgatóság tagjai menekülni voltak kénytelenek, az iskola mozgó értékeit Kolozsvárra szállíttatta, és ő maga az evakuálás után is heteken át a helyén maradt, jelenlétével, merész kiállásával sikerült távol tartania a katonai köteleket és a menekülő lakosságot a főgimnázium épületétől és annak berendezésétől. Az új iskolát, amelynek építéséért annyit küszködött, megvédte minden károsodástól. Ezért a cselekedetéért az igazgatóság a legnagyobb elismerését fejezte ki neki, és 1000 korona jutalomban részesítette.

Az iskola fennmaradásához azonban növendékek kellettek, s azoknak

megfelelő ellátása is szükségessé vált. Már 1908-ban elkezdődött a főgimnáziumi konviktus megszervezése. Igyekezett a főhatóságot annak szükségességéről meggyőzni. „*Maholnap a kisebb helyeken való taníttatás ily viszonyok között drágább, mint a nagy városokon a konviktussal bíró intézetekben*” – írja az 1909-1910. évi értesítőben.

A kegyes adakozókat és alapítványtevőket rábírta, hogy e célra adakozzanak, míg végül 1915 őszén az egykori igazgatói lakásban megnyílt a konviktus. Kezdetben ő maga szerzett be minden anyagot az élelmezés számára. Ez azonban az igazgatói munkakört annyira felszaporította, hogy később a konviktus ellátása gondnoki hatáskörbe került vissza.

1909-ben megszervezte és beindította az iskolai segítő egyesületet az a rendeltetéssel, hogy a szegény tanulóknak tanszert, könyvet, ruhát, élelmezést biztosítson. A segítő egyesület tagjai állandó adakozás által biztosították az egyesületet a kitűzött célok elérésében. Az egyesület 1920-ban szűnt meg. Minden gondját Pap Mózes viselte igazgatói állásának utolsó napjáig.

Nagy jelentőséggel bír munkássága az államsegély kieszközlésében is. Már Sándor János igazgató minden követ megmozgatott az államsegély megszerzése céljából. Pap Mózes még fokozottabb igyekezettel keresett meg minden tehetős egyházi embert és állami tényezőt szerződéses államsegély biztosítása érdekében az iskola részére. Végre 1908-ban ez az ügy is szerencsésen záródott. Az állam szerződésben biztosította a fenntartáshoz való hozzájárulást, kezdetben négy tanár fizetésének átvállalásával.

Az új iskola felépülése után a további rendezés, szépítés céljából játszóteret, futó- és ugrópályákat alakított ki, azokat kerítéssel vetette körbe, széleit fákkal ültetette be. Szorgalmazta a tanárok közt egymás óráinak látogatását, a tanároknak a szülőkkel való találkozását, a közös tanácskozásokat. 1909-ben Németországban járt tanulmányúton, majd 1911-ben Olaszországban töltött több mint egy hónapot tanári tanulmányi csoporttal. Emlékeit *Olaszországi utam emlékei* címen írta le az unitárius

főgimnázium 1911-12. évi értesítőjében. Igazgatósága ideje alatt szerkesztette az iskola évente kiadott értesítőit, ezekben tanulmányokat, beszédeket közölt: *Sándor János emlékének* (1909), *Széchenyi emlékünnepe* (1909), *Apróságok a múlt és jelen középiskolájából* (1912), *Szociális érzésre nevelés a középiskolában* (1912), *Nyolcosztályú főgimnáziumunk. Az iskola feladata a nagy idők nyomán* (1915), *Az élet képe a világháború előtt és a világháború 4. éve végén* (1918).

Fáradozása eredményeként 1908-ban megalakult a Keresztúri Pedagógiai Kör, amelynek tagjai voltak az elemi iskolai, tanítóképzős és főgimnáziumi tanerők is. *Pedagógiai Kör városunkban és Pedagógiai Körünk feladata* címen ismertette annak céljait és hasznát. Ismeretterjesztő előadás-sorozatot tervezett, és 1909-ben az első ilyen ülést meg is tartotta. A tanulóifjúság gyakorlati nevelése érdekében bevezette a tanulók kertészeti munkásságát, az 1914-15. tanévben néhány osztállyal a kerti munka gyakorlati megvalósításához fogott. Asztak, vetettek, kapáltak. Ő maga, hogy a jó példával elől járjon, nem elégedett meg a szellemi irányítással és fegyelmezéssel, hanem a testi munka fáradtságára is vállalkozott. Ugyanezen időben, 1914-15-ben megválasztották a polgári iskolai iskolaszék elnökének. Kidolgozta a főgimnáziummal kapcsolatos elemi iskola szervezetét. Közbenjárt a vármegyénél, hogy az intézeti épület előtti úttestet a község rendezze, és járdát készíttessen. Utánajárása eredményeként sikerült a tanítóképző szennyvízcsatornájába bekapcsolni a gimnázium rendszerét is.

Terveiben szerepelt egy földműves gazdasági iskola szervezése. 1918-ban tervet készített hozzá, azonban a hamarosan bekövetkezett hatalomváltás ezt a tervet áthúzta. 1920-ban bejelentette lemondását, ettől kezdve csupán a tanításnak élt.

Az oly sok küzdelem árán elnyert főgimnáziumi rang megtartásáért folytatott munkából Pap Mózes sok más társával együtt derekasan kivette a részét, még abban a súlyos élethelyzetben is, amely 1930 decemberében következett be a főgimnázium lefokoz-

zásának anyagi megfontolásból történő megszavazásával. Történelmi jelentőségű volt Pap Mózes indítványa, amelyben az újbóli társadalmi összefogásban bízva esélyt látott az iskola megmentésére. Ez a kezdetben megmosolygott indítvány azonban lehetőséget adott arra, hogy a felső tagozat fenntartására a vezetőség anyagi forrásokról gondoskodhasson, s a működéséhez szükséges anyagi fedezet előteremtésével biztosítsa a főgimnázium jövőjét. Karizmatikus személyiségének köszönhetően sikerült megnyernie értelmiségieket, iparosokat, kereskedőket, eklézsiákat, tehetősebb és szerényebb adakozókat, akik neve – a Pap Mózeséhez hasonlóan – mind beíródott az iskola 218 éves történetébe.

Élete utolsó 10 évében gazdálkodással foglalkozott, emellett a gimnáziumnak óraadó tanára volt, latin és görög nyelvet, valamint filozófiát tanított a felsőbb osztályokban. Fáradhatatlanul dolgozott: kint a földdel, bent az íróasztal mellett.

1940. május 28-án hunyt el. Péter Lajos tanár így búcsúztatta a főgimnáziumi épület előcsarnokából május 30-án: „*Pap Mózes a klasszikus nyelveknek érdemes tanára s a görög-római remekművek humánus szellemének és idealizmusának nemes szívű tolmácsolója, tanulónemzedékek hosszú sorának jóságos nevelője. [...] Mint a római katonát – akinek klasszikus példáját az ifjúságnak tanította, – Őt is csak a Mors Imperator szólíthatja el ör helyéről.*”⁴

Sándor-Zsigmond Ibolya

1. Pap Mózes 1910. április 8-án a gimnázium Széchenyi Emlékünnepélyén a tanulóifjúsághoz intézett beszédéből. In: *A székelykeresztúri unitárius gimnázium értesítője az 1909-1910. iskolai évről*. Szerkesztette Pap Mózes igazgató. Székelykeresztúr, 1910. 37.

2. Sándor János: *A székelykeresztúri unitárius gymnasium történelme*. Székelykeresztúr, 1896. 21.

3. *Unitárius Közlöny*, 1911. 8. sz. 144.

4. A mi halhatatlanjaink. In: *Unitárius Egyház*, 1940. 6. sz. 61.

